

ZDZISŁAW KOSYRZ
WAP Warszawa

TEORETYCZNE ASPEKTY WYCHOWANIA PATRIOTYCZNEGO

Wychowanie patriotyczne należy do tej sfery działań ludzkich, które są bardzo mocno i bezpośrednio powiązane z różnorodnymi procesami życia społecznego. Przyczyn tego stanu rzeczy jest wiele. Na pewno należą do nich przyczyny o charakterze historycznym, bowiem proces kształtowania się świadomości narodowej, identyfikacji z ojczyzną, przeszedł bardzo długą ewolucję; w miarę postępu kultury, pierwotna podstawowa treść uczuć patriotycznych, ulegała ciągłemu pomnażaniu i przekształcaniu. Ale obok tzw. uwarunkowań historycznych można także wymienić czynniki typu askjologicznego i psychospołecznego. Każdy z nas rozwija się, z jednej strony, poprzez realizację i doskonalenie określonego systemu wartości, z drugiej zaś, poprzez różnorakie uczestnictwo w życiu społecznym. Ważną rolę spełniają tu także działania świadome, celowe i wychowawczo ukierunkowane. Pedagogika marksistowska reprezentuje stanowisko, iż wychowanie stanowi istotny element życia społecznego, ale jakość i kierunek tego życia nie rozwija w sposób bliżej nieokreślony, bowiem podmiotowa rola człowieka sprawia, iż każda czynność społeczna może być poddawana procesom organizacji i planowania.

Patriotyzm może być więc ujmowany przynajmniej w trzech, dialektycznie widzianych aspektach.

Po pierwsze, jako historyczne określone zjawisko powstające w wyniku osiągnięcia przez życie zbiorowe pewnego poziomu dojrzałości, wyrażającej się w organizacji i ustawicznym doskonaleniu życia społeczno-kulturowego i ekonomicznego. W tym aspekcie wychowanie patriotyczne jest przedmiotem zainteresowań historii w ogóle zaś historii wychowania w szczególności.

Patriotyzm można także ujmować — po drugie — w kategoriach postaw psychospołecznych. Wówczas będą interesować nas mechanizmy psychospołeczne przejawiania się owych postaw, a także praktyczne możliwości ich kształtowania. Interpretacja patriotyzmu w kategoriach psychospołecznych skłania nas do tego, by analizować nie tylko naszą historyczną i filozoficzną wiedzę o patriotyzmie, lecz również nasze przeżycia i nastawienia czynne wobec ojczyzny i jej potrzeb oraz gotowość — pojmowaną jako interesowność nieegoistyczną. W całej tej rozległej skali wychowanie patriotyczne stanowi przedmiot badań socjologii teorii wychowania. Do znanych prac niewątpliwie należą: Józefa Chałasińskiego, *Kultura i naród*; Janiny Kurczewskiej, *Naród w socjologii i ideologii polskiej*; Jerzego Wiatra, *Polska — nowy naród*; Karola Kotłowskiego,

Rzecz o wychowaniu patriotycznym, Z zagadnień wychowania patriotycznego i internacjonalistycznego w LWP pod red. W. Szczerby.

Po trzecie, wychowanie patriotyczne może być rozpatrywane jako swoistego rodzaju wartość ideowa i moralna. Na przykład dla klasyków marksizmu-leninizmu stało się jedną z najważniejszych wartości rewolucyjnej aksjologii. Właściwa interpretacja tego problemu ma kolosalne znaczenie ideowo-wychowawcze, bowiem dotyczy zrozumienia podstawowych aspektów marksistowsko-leninowskiej perspektywy narodu, a idąc dalej — przewyciężenia występującej jeszcze w różnej formie antynomii między wartością narodu a wartością socjalizmu, między wartością klasy a wartością narodu, między wartością narodu a wartością ludzkości. Te historycznie nawarstwione antynomie są możliwe do przewyciężenia dopiero wówczas, gdy urzeczywistnioną będzie wolność od ucisku, gdy zostanie potwierdzona równość wobec środków produkcji, gdy proletariats stanie się „klasą narodową”. Ten rodzaj interpretacji patriotyzmu spotykamy najczęściej w literaturze filozoficznej. Przykładowo można wskazać pracę: Janusza Kuczyńskiego, Indywidualność i ojczyzna, Mieczysława Michalika, Patriotyzm, tradycja i współczesność.

Wyjaśnijmy zatem w kilku zdaniach, czym jest z aksjologicznego punktu widzenia problem patriotyzmu.

Dla klasyków marksizmu-leninizmu patriotyzm stał się jedną z najważniejszych wartości rewolucyjnej aksjologii. Z treści i ducha Manifestu komunistycznego niedwuznacznie wynika, że jeśli człowiek nie jest wolny od nędzy i wyzysku, to wszelkie swobody pozostają dla niego pięknym, lecz jakże iluzorycznym symbolem. Sens przytoczonych tu myśli, jak i wielu innych, zaczerpniętych z marksistowskiej wizji klasy robotniczej i jej roli w rewolucyjnych przemianach, należy pojmować jako wyznacznik klasowej hierarchii wartości. Patriotyzm klasy robotniczej kształtował się bowiem wraz z narodem w warunkach ostrej walki klasowej, dlatego robotnicy pozbawieni ojczyzny musieli ją zdobywać jako swoistego rodzaju wartość, jako swoją ojczyznę, której byli pozbawieni obok tylu innych wartości, jakie im zabrano. Patriotyzm proletariacki — jako postawa klasy robotniczej wobec ojczyzny i narodu — nigdy nie występował w abstrakcyjnej ogólnonarodowej postaci, nie rozdził się automatycznie jako dana z góry i wszechstronnie już rozwinięta postawa społeczna. Zasadniczym podłożem pojawienia się takiej postawy były konkretne procesy społeczne (ekonomiczne, polityczne, ideologiczne), a nie jedynie uwarunkowania subiektywne, utożsamiane niekiedy z tzw. korelatem psychicznych postaw, korelatem zanikającym wraz z podmiotem, nawet kolektywnym. Subiektywizm redukujący postawę patriotyczną tylko do przeżycia, pomija milczeniem ścisły związek tej postawy z ojczyzną, która — jak pisze Lenin — oznacza określone środowisko polityczno-kulturalne i socjalne, stanowi najpotężniejszy czynnik w walce klasowej proletariatu.

Istota omawianego zagadnienia nie polega na definiowaniu pojęcia patriotyzmu czy ojczyzny, ale na marksistowskiej interpretacji wzajemnych relacji między obu tymi wartościami i na ukazywaniu roli klasy robotniczej w kształtowaniu poczucia wspólnoty historycznej. Marksistowskie rozumienie patriotyzmu i ojczyzny płynęło ze świadomości ucisku klasowego, z tego, że robotnicy nie mieli nawet tej moralnej wolności i równości, które wynikają z identyfikacji z ojczyzną. Interesujące jest to, że zarówno patriotyzm, jak i postawę wobec ojczyzny traktuje się podobnie i jednakowo się je wartościuje. Ścisłe sprzężenie problema-

tyki patriotyzmu z problematyką ojczyzny zakładało również rozwiązanie, ale już w warunkach socjalizmu, problemu jednostka — społeczeństwo. Wspólnota narodowa nigdy nie była oczywiście ostatecznym celem twórców marksizmu-leninizmu, ale za jej pośrednictwem — zwłaszcza w warunkach socjalizmu — można najskuteczniej zjednoczyć wszystkich ludzi i przygotować ich — jak twierdził Marks — do „rozwiązania konfliktu między człowiekiem a człowiekiem”, stopniowo przewyżczać przeciwieństwo między człowiekiem rzeczywistym a człowiekiem prawdziwym. Człowiekiem prawdziwym Marks nazywał człowieka, którego życie kształtuje się zgodnie z samą naturą człowieczeństwa, tzn. zgodnie z prawami tworzenia siebie przez tworzenie własnego świata. Człowiek rzeczywisty zaś to człowiek formowany przez istniejące okoliczności, przez wymagania klasowego ustroju, przez potęgę własności i pieniądza, przez fanatyzm władzy i przemoc. Dlatego konieczne jest obalenie wszelkich stosunków, w których człowiek jest istotą poniżoną, ujarzmioną, opuszczoną i godną pogardy.

Podjmując próbę skrótowego, a zarazem nieco retrospektywnego ujęcia patriotyzmu jako wartości, należy przypomnieć, że twórcy marksizmu-leninizmu zawsze uznawali integralność, dialektyczną jedność tej wartości z internacjonalizmem. Wychodzili bowiem z założenia, iż walka proletariatu o urzeczywistnienie celów klasowych ma w swej istocie charakter jednocześnie międzynarodowy i narodowy. Łączne ujmowanie tych wartości oznaczało także zrozumienie procesu dziejowego, jego naukowe ujęcie, wyrażone nie tylko w hasle Proletariusze wszystkich krajów łączcie się, lecz w normie działania i w wartości — celu. Zwycięstwo tych wartości miało usunąć krzywdę klasową, narodową, rasową. Patriotyzm i internacjonalizm są bowiem nie tylko hierarchicznie wytworzonymi wartościami, ale jako takie są one równocześnie płaszczyzną realizacji wartości duchowych, moralnych i aspiracji zarówno konkretnych jednostek, jak i większych zbiorowości.

Ujmując omawiane problemy w aspekcie aksjologicznej oceny można sformułować następujące zagadnienia.

1. Każdy z nas, w tej czy innej formie, uczestniczy w historii swojego narodu. Poprzez wychowanie w rodzinie, w szkole, w uczelni, zakładzie pracy, w wojsku, identyfikuje się z ojczyzną jako wartością wyniesioną do rangi podstawowej. Owe uczestnictwo posiada doniosłe i ważne znaczenie z punktu widzenia antropologii i psychologii społecznej.

2. Wartości wyrażone poprzez postawy partriotyczne są świadectwem poczucia wspólnoty historycznej, więzi między pokoleniami, więzi z wartościami, do których można się odwołać (postępowe tradycje, bohaterowie narodowi, postępowe i rewolucyjne idee, instytucje, dorobek kulturalny itp.).

3. Poprzez „kontakt” z postępową przeszłością narodową stajemy się nie tylko jej nosicielami, lecz również twórcami nowych wartości kulturowych, moralnych i społecznych. W ten sposób stajemy się dziedzicami jakby zwielokrotnionych przynależności do wspólnego bytu historycznego, najlepszych wzorów postępowania. We wspólnocie narodowej i poprzez tę wspólnotę osiągamy najlepszą z najlepszych możliwości wpływu na proces dziejowy, na to wszystko, czego pragniemy dokonać na miarę naszych czasów, swej pracy i talentu.

4. Poczucie partriotycznej więzi z ojczyzną, narodem, staje się doniosłym punktem odniesienia. Nadaje tej więzi wartość szczególnego rodzaju, pozwala bowiem nadawać naszemu życiu głębszy, przekraczający

wąskie granice egzystencji, sens. W takim sensie patriotyzm stanowi doniosły czynnik ideowy i grupotwórczy, wiążący ludzi poprzez uznawanie wspólnych wartości. Konkretne treści patriotyczne mogą stanowić rozległe pole wartości, o licznych i szczególnych właściwościach, z których dążność do ideowego jednoczenia ludzi i wyzwolenia w nich motywacji działania społecznie cennego — patriotycznego — wybija się na czoło. Dokonany z pobudek patriotycznych wybór działania ma wymiar naturalny — oczywisty, nie podlegający dyskusji. Identyfikując się z narodem, dokonujemy wyboru takiego sensu istnienia, które daje poczucie trwałości, dumy i spokoju. Najczęściej potwierdzamy ten wybór w tym sensie, że każdy znaczący nasz czyn umacnia, a zarazem warunkuje naszą postawę wobec wartości podstawowej, jaką jest ojczyzna.

Wymienione w dużym skrócie, zaledwie niektóre tylko aksjologiczne aspekty postaw patriotycznych zasadnie przekonują o tym, że nosiciele tych postaw odznaczają się na pewno poczuciem wolności, równości, pewności, ładu moralnego, zdolnościami do dobrowolnego poświęcenia na rzecz społeczeństwa, przezwyciężenia (redukcji do minimum) sprzeczności między dobrem jednostki i społeczeństwa. Pełna, ale świadoma akceptacja socjalistycznego patriotyzmu powoduje, że człowiek — nie tracąc nic ze swej podmiotowej roli — wznosi się poprzez realizację przyjętych (zinternalizowanych) wartości do poziomu wymagań społeczeństwa socjalistycznego.

Wychowawczy sens kształtowania postaw patriotycznych polega również na tym, że w określonych warunkach sytuacyjnych możemy stworzyć swoisty system kontrolno-wartościujący. Jednostka traktująca ojczyznę, naród, jego potrzeby rozwojowe i obronne jako wartości wytyczające kierunek innym wartościom normatywnym, jest jak gdyby „broniona” przed niebezpieczeństwem relatywizmu aksjologicznego, który najczęściej rodzi się i towarzyszy przy założeniu bezkierunkowości ludzkich dążeń. Materializm historyczny stoi oczywiście na stanowisku zmienności wartości, ale akceptacja tezy o zmienności historycznej idei (wartości) patriotyzmu, pojętych jako wektory lub granice ludzkiego „bycia”, nie zawsze musi uchronić — zwłaszcza młodzież przed płytkim relatywizmem teoriopoznawczym, jak i aksjologicznym (znane są przypadki nihilizmu narodowego, postaw kosmopolitycznych, nacjonalizmu, szowinizmu itp.). Znając psychospołeczne i kulturowe mechanizmy kształtowania postaw patriotycznych, łatwiej możemy wyjaśniać wychowankom logikę, prawidłowość i sens uznawanych wartości, dzięki którym pewne postawy są odrzucane, inne zaś aprobowane. Wypracowanie właściwego systemu kontrolno-wartościującego jest zadaniem istotnym zarówno z punktu widzenia indywidualnego rozwoju jednostki, jak i całego narodu. Dano temu wyraz na zjazdach i plenarnych posiedzeniach KC PZPR.

Wszystkie świadome i celowe przedsięwzięcia powinny odnosić się do pewnego określonego wycinka rzeczywistości wychowawczej. Zgodnie z tym, co dotychczas zostało stwierdzone, zasadniczy sens tych przedsięwzięć polega na kształtowaniu pożądanych postaw i poglądów. Celowo używamy terminu kształtowanie, ponieważ pragniemy podkreślić wychowawczy, a nie mechaniczny, terapeutyczny charakter działalności osobotwórczej. Kwestia ta wiąże się także z określeniem przedmiotu wychowania patriotycznego. Rzeczą równie ważną jest właściwe planowanie i kontrolowanie rezultatów wychowania patriotycznego. Nie ma zatem wątpliwości, że właśnie teoria wychowania patriotycznego powinna sprezytować cele tego wychowania w sposób umożliwiający szerokie, a za-

razem skuteczne jej współdziałanie z praktyką społeczną. Z praktyki dnia codziennego wiemy (dotyczy to głównie rozpraw publicystycznych), że w najogólniejszym sformułowaniu przedmiot — wychowanie patriotyczne można określić za pomocą postawy patriotycznej. Występujące różne poglądy nie kwestionują w zasadzie takiego stanowiska. Nie kwestionowany jest także pogląd, że to, co nazywamy postawą patriotyczną, jest szczególnym elementem skomplikowanej struktury psychicznej, którą określamy jako postawę moralną budowniczego socjalizmu. Spotykanie natomiast rozbieżności najczęściej zaczynają się wówczas, gdy rozważane są kwestie bardziej szczegółowe. Spośród różnorodnych poglądów i wypowiedzi, jakich na pytanie o istotę postawy patriotycznej udzielają przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, nie zawsze można znaleźć jakąś nić przewodnią. Przesądza o tym nie tylko przyczyny natury klasowej, historycznej, lecz także rozbieżne koncepcje postaw oraz sposoby ich kształtowania. Na pewno brak jest jasności i porozumienia na temat charakteru współczesnego patriotyzmu oraz nie ustalone są jednoznacznie czynniki, za pomocą których można najskuteczniej kształtować postawy patriotyczne. I tak niekiedy patriotyzm przedstawia się jako wartość niezmienną, ponadokresową, ahistoryczną¹. Współcześnie problematyka patriotyzmu bywa również „przedmiotem demagogicznej żonglerki, dekoracyjnym przybraniem w walce ideologicznej z socjalizmem, w której nie pogardza się ani fałszem, ani pustosłowiem, wykorzystując wrażliwość społeczeństwa właśnie na kwestie patriotyzmu”². W wielu pracach publicystycznych patriotyzm określany jest jako uczucie miłości do ojczyzny, do przyszłej i teraźniejszej historii narodu, do jego dorobku, zadań itp. Poglądy tego rodzaju ujmują patriotyzm jako trwałą wartość w postępowej historii kultury ludzkiej. Zatem i wychowanie patriotyczne powinno głównie kształtować tego rodzaju uczucia. Nasuwa się jednakże pytanie: czy zdołano dotychczas wypracować taki system wychowawczy, który by konsekwentnie kształtował tego rodzaju uczucia? Nie ma odpowiedzi jednoznacznej, albowiem wzbudzanie uczuć nie może być jedynym celem wychowawczych oddziaływań ani wyłącznym celem wychowania³. Przed jednostronną interpretacją tego zagadnienia przestrzegają pewne praktyki. Bardzo często w sferze praktycznej propagandy patriotyzmu używa się do frazeologicznych haseł, odwołuje do ogólnych wezwań w postaci patriotyzmu „śpiewanego”, ujmowanego w kategoriach ławo-sentymentalnych. Nie do rzadkości należą uproszczone interpretacje patriotyzmu, a polegające na tym, iż niemal każdy czyn bywa przedstawiany jako patriotyczny. Te i inne spostrzeżenia zasadnie przekonują, iż w codziennej praktyce wychowawczej i dydaktycznej, realizując określone cele i zadania, najskuteczniej kształtujemy postawę patriotyczną wówczas, gdy jednocześnie oddziałujemy na uczucia, intelekt i wolę. Wyrażona tu teza wymaga oczywiście pewnej interpretacji.

Przede wszystkim należy wskazać, iż w procesie wychowania patriotycznego, podobnie jak w każdym innym, należy kierować się psychologicznymi i moralnymi fazami rozwoju człowieka. Na pewno inne komponenty intelektualno-emocjonalno-wolicjonalne będziemy kształtować u osobnika będącego na etapie rozwoju anomii, a inne u tych, którzy mają już za sobą okres heteronomii i znajdują się na etapie autonomii. Ponadto nie można pominąć ciągłego ustawicznego rozwoju człowieka, na który wpływają różne czynniki i dlatego w poszczególnych fazach jego rozwoju zmieniają się kryteria wartościowania zjawisk i rzeczy. Doskonale wiemy, że dziecinny egocentryzm i hedonizm nie ma nic

wspólnego z egoizmem i sobkostwem, obojętnością ludzi dorosłych. Te i podobne fakty, zaledwie tylko sygnalizowane, mają kapitalne znaczenie z punktu widzenia praktycznego, a przede wszystkim z punktu widzenia określonych treści i metod wychowania patriotycznego.

Doceniając w pełni emocjonalne aspekty wychowania patriotycznego, zwłaszcza, iż uczucie miłości ojczyzny, solidarności z tym, co postępowe, było istotną przesłanką motoryczną indywidualnego i zbiorowego bohaterstwa, nie należy zapominać jednak, że uczucia są zjawiskiem wtórnym wobec zjawisk obiektywnych. To prawda, że postawy emocjonalne partnerów powiązanych stosunkiem społecznym ulegają symetryzacji i wyrównywaniu, lecz za pomocą samych uczuć nie jesteśmy w stanie objaśnić wielkich ruchów narodowo-wyzwoleńczych⁴. Zapewne ruchom tym towarzyszyły silne napiętności, różnego rodzaju uczucia i wyobrażenia, połączone z intuicją, ale przecież w gruncie rzeczy nie one stanowiły o istocie przemian społecznych, kulturowych i politycznych. Ojczyznę możemy, oczywiście personifikować w postaci kochającej matki lub surowego, wymagającego, ale sprawiedliwego ojca, nie należy wszakże zapominać, iż o sprawach ojczyzny, jej aktualnych i przyszłych losach przesądzały nie tylko uczuciowe, lecz także intelektualne walory osobowości ludzkiej. W okresie okupacji odebrano nam prawo do ojczyzny, zablokowano wiele potrzeb psychicznych i społecznych, a mimo to dominowała w nas wola walki, u podstaw której legła m.in. samowiedza narodowa. W tym sensie potrzeba walki z okrutnym i bezwzględnym wrogiem rodziła zdrową, konstruktywną postawę patriotyczną całego narodu, postawę wyrażającą coś więcej niż tylko zaangażowanie emocjonalne, postawę wyrażającą potrzebę zbiorowego wysiłku i obowiązku, postawę wymagającą intelektualnego przewartościowania tego, co było, a zarazem określenia wizji tego, co być powinno. Złożona dialektyka problematyki ciągłości i odnowy narodowego życia wskazuje, iż zawsze potrzebna nam jest gruntowna wiedza, zarówno o tym „skąd idziemy”, jak i wspólnie zakreślone wizja „dokąd idziemy”.

Zaprezentowane wyżej rozważania bynajmniej nie zmierzają do tego, by pomniejszać lub nie doceniać uczuć w procesie wychowania patriotycznego. Doskonale zdajemy sobie sprawę z tego, iż wychowanie to nie może poprzestać na krzewieniu wiedzy o ojczyźnie, narodzie, państwie, o przeszłej i teraźniejszej historii ojczystej. Prawdopodobnie znajdziemy bardzo dużo przykładów świadczących o wielkich zrywach i bohaterskiej odwadze, wiemy również, że zbyt jednostronna analiza, połączona z postulatem racjonalizacji wychowania patriotycznego, także nie rozwiązuje omawianego tu zagadnienia. Nie wchodząc w szczegóły, przyjmujemy, że ani uczuć, ani intelektu, ani tzw. praxis nie należy ujmować w kategoriach absolutnych przeciwieństw. Warto jednakże uzmysłwić sobie, iż w obecnych warunkach życia społecznego, zaostrej się walki ideologicznej, będzie coraz bardziej wzrastać rola czynnika subiektywnego w procesie kształtowania osobowości w codziennym życiu społecznym i zawodowym. Człowiek reprezentujący postawę patriotyczną powinien nie tylko chcieć, ale jednocześnie zdawać sobie sprawę z tego, do jakich wartości będzie się ona odnosić oraz za pomocą jakich kryteriów należy oceniać sytuacje zgodne z tą postawą.

Z tego, co dotychczas powiedzieliśmy wynika, że ukształtowana postawa społeczna w zasadniczym stopniu określa patriotyczne postępowanie jednostki. Należałoby zatem ustalić, co jest przedmiotem wychowania patriotycznego. Najogólniej możemy powiedzieć, że zasadniczym przed-

miotem wychowania patriotycznego są te postawy jednostki ludzkiej, które wyznaczają jej myślenie i działanie patriotyczne. Zadaniem wychowania patriotycznego jest więc kształtowanie określonych zmian w strukturze postaw wychowanka. W trakcie różnorodnych przedsięwzięć wychowawczych należy oczywiście oddziaływać na wszystkie trzy elementy postawy, pamiętając jednak, że ostatecznym sprawdzianem skuteczności tych zabiegów jest konkretne zachowanie się wychowanka. Dlatego też postawę patriotyczną można interpretować jako postawę społeczną wyrażającą czynne i twórcze zaangażowanie we wszelkie sprawy narodu i państwa, konstruktywne działanie dla jego dobra w różnorodnych sytuacjach życia codziennego i państwowego.

Traktując zatem postawę patriotyczną jako czynne i twórcze zaangażowanie we wszelkie sprawy narodu, ojczyzny i państwa, przyjmujemy, że strategia wychowania patriotycznego jest zdeterminowana przez czynniki integrujące podstawowe wartości społeczeństwa socjalistycznego, wartości pozwalające z jednej strony doskonalić narodową samowiedzę, z drugiej — określić miejsce i rolę w tym społeczeństwie przez wzbudzanie szacunku dla dorobku poprzednich pokoleń, przez ciągle ukazywanie aktualnych i perspektywicznych aspiracji narodowych, a także przez wychowanie obronne społeczeństwa.

Perspektywa dalszego rozwoju teorii wychowania patriotycznego zawiera się także w rozbudowywaniu zasobu jej empirycznej wiedzy, gromadzonej w ścisłym powiązaniu z bogatą praktyką tego wychowania obserwowanego w różnych środowiskach społecznych. Na obecnym etapie budowy społeczeństwa socjalistycznego nie istnieje problem idei czy treści wychowania patriotycznego, istnieje natomiast potrzeba gromadzenia wiedzy o warunkach i metodach ich realizacji. Rozwój teorii wychowania patriotycznego może i powinien się dokonywać nie tylko przez rozbudowę jej części aksjologicznej, lecz także empiryczną weryfikację celów, treści i metod tego wychowania.

Ważną przesłanką jest także wystrzeżenie się swoistej kazuistyki, będącej opisywaniem pojedynczych faktów oraz wyprowadzaniem z nich wniosków i zaleceń ogólnie obowiązujących. Skutecznie przeciwdziała takiemu postępowaniu rozumowanie indukcyjne, które pozwala na formułowanie wniosków ogólnych z dostatecznie dużej (reprezentatywnej) liczby przypadków odpowiednio zweryfikowanych. Ten tok postępowania jest coraz częściej stosowany, zwłaszcza w systemie seminariów magisterskich i doktorskich organizowanych w Wojskowej Akademii Politycznej im. F. Dzierżyńskiego. Praktyka zmierzająca do nadawania teorii wychowania patriotycznego charakteru nauki empirycznej i indukcyjnej powoduje wprowadzenie na jej teren metod sondażowych, eksperymentalnych, socjometrycznych, a nawet statystycznych. Dotychczasowa praktyka przekonuje, iż droga empirycznego ustalania faktów oraz indukcyjnego ich ujmowania wydatnie przyczynia się do rozwoju teorii wychowania patriotycznego. Oczywiście z tego, co dotychczas powiedziano, nie wynika, iż nie należy doceniać myślenia dedukcyjnego w trakcie budowy i doskonalenia teorii wychowania patriotycznego. Nie ulega bowiem wątpliwości, że skoro rozumowanie to jest przydatne w każdej nauce, to jest ono tym bardziej wskazane a nawet niezbędne w nauce, która zajmuje się analizą celów i treści wychowania patriotycznego.

Aktualność a zarazem doniosłość omawianej problematyki całkowicie potwierdza tocząca się w ostatnich tygodniach w Polsce narodowa dyskusja nad oceną dnia wczorajszego i ustaleniem założeń dalszego postę-

powania naszej partii, państwa i każdego z nas. Tylko wielkie umiłowanie ojczyzny, patriotyzm i wiara w praworządność ustroju socjalistycznego może doprowadzić do odnowy naszego ustroju, do wzmocnienia wiarygodności socjalistycznych ideałów. Wszystkie nasze debaty nie miałyby przeciw większego sensu, gdybyśmy nie określili wyraźnie — jak mówił Henryk Jabłoński podczas inauguracji roku akademickiego w Olsztynie — jakie są w życiu naszej etnicznej zbiorowości wartości trwałe i nie wyjaśnili sobie na jakich fundamentach budować możemy swą przyszłość.

Wydarzenia lipcowo-sierpniowe wskazują na potrzebę jeszcze bardziej wnikliwego i efektywniejszego analizowania marksistowsko-leninowskiej teorii rozwoju społecznego, a nade wszystko podjęcia głębszych analiz dotyczących kształtowania się narodu socjalistycznego w Polsce, bardziej wnikliwego spojrzenia na motywacje patriotycznego zaangażowania różnych grup, warstw i klas naszego społeczeństwa. Zdrowy nurt robotniczego gniewu uzmysłowił nam, kto jest rzeczywistym autorem historii współczesnej Polski, kto w gruncie rzeczy dźwiga naród na swoich barkach.

Z najlepiej rozumianych interesów całego narodu wynika, że niewzruszonym kanonem naszej zbiorowej postawy musi być wierność zasadom socjalistycznego patriotyzmu, a także sojuszom, pokój i bezpieczeństwo nam gwarantującym. Obowiązek ten szczególnie ciąży na ludziach w mundurach, bowiem my najlepiej wiemy, że służba Ojczyźnie jest sprawą nie odświętnych deklaracji lecz praktyki życia codziennego. Dobitnie wyraził to na VI Plenum KC PZPR minister Obrony Narodowej gen. armii Wojciech Jaruzelski, twierdząc: „Byliśmy i jesteśmy wiarygodni jako mocne ogniwo socjalistycznej koalicji, jako niezawodny oręż socjalistycznego państwa”.

Kończąc chciałem raz jeszcze stwierdzić, iż wychowanie patriotyczne w naszej rzeczywistości politycznej jest jednym z najistotniejszych sposobów umacniania sił socjalizmu. Potwierdzają to zarówno ostatnie wydarzenia, jak i ponad trzydziestoletnie doświadczenie budownictwa socjalistycznego w Polsce, a także wielorakie badania, w tej liczbie również badania podejmowane w ostatnim pięcioleciu przez naszą uczelnię. Dano temu wyraz m.in. w pracy „Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży”⁵. Te i inne badania przekonują, że patriotyzm stał się koniecznym elementem nie tylko codziennej praktyki wychowawczej, lecz że występuje bardzo wyraźne współbrzmienie socjalizmu z patriotyzmem zarówno z punktu widzenia aksjologicznego jak i psychospołecznego. Współbrzmienie to stanowi fundament całości rozważań zarówno w sensie parateoretycznym jak i praktycznym. Dlatego w naszych, socjalistycznych warunkach patriotyzm może i powinien być pojmowany jako postawa **czysto pozytywna**, nie będąca w sprzeczności z podstawowymi prawidłowościami kształtowania się — mówiąc słowami Lenina — jedności wyższego rzędu, jedności wyrosłej przeciw z negacji partykularystycznego egoizmu, kosmopolityzmu i nacjonalizmu.

Problematyka patriotyzmu w nowoczesnym socjalistycznym kształcie powinna więc być przedstawiana w związku z szerszymi strukturami społecznymi, głównie zaś w związku ze wspólnotą państw socjalistycznych, bowiem niemożliwy jest praktycznie prawdziwy patriotyzm bez nowoczesnej weryfikacji internacjonalnej i odwrotnie. Stąd internacjonalizm i patriotyzm naszych czasów nadal są wyrazem i treścią najwyższych wartości człowieka oraz kryterium wartości uniwersalnych.

PRZYPISY

- ¹ Taką opinię wyraża m.in. J. Z. Jakubowski, utor wielu cennych prac z zakresu wychowania patriotycznego, m.in. [w:] Dokąd ale i skąd idziemy?, Warszawa 1977.
- ² M. Michalik, Istota i sens współczesnego patriotyzmu socjalistycznego, [w:] Patriotyczne i internacjonalistyczne wychowanie głównym zadaniem pracy ideowo-wychowawczej w Siłach Zbrojnych PRL, Warszawa 1978.
- ³ Por. T. Szaciło, O istocie wychowania patriotycznego, [w:] Z zagadnień wychowania patriotycznego w LWP, Warszawa 1968.
- ⁴ Por. Z. Zaborowski, Problemy wychowania patriotycznego, [w:] Stosunki międzyludzkie a wychowanie, Warszawa 1972.
- ⁵ J. Bogusz, Z. Kosyrz, Kształcenie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży, Warszawa 1979.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Резюме

Данные рассуждения касаются тройного подхода к вопросу о сути патриотического воспитания (понимание патриотизма в аксиологическом, историческом и психообщественном аспектах). Излагаются факторы, формирующие патриотические позиции современной молодёжи. Дается анализ патриотического воспитания на фоне последних преобразований в Польской Народной Республике.

CIVIL DEFENSE THEORETICAL ASPECTS

Summary

The considerations concern threefold conception of patriotic education substance (understanding of patriotism in axiological, historical and psycho-social sense). Factors forming patriotic attitudes of contemporary youth. Analysis of patriotic education on the background of the last changes in Poland.